

Orta-Ağır Zihin Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi

Tolgahan Ferman POLAT | <https://orcid.org/0000-0003-1289-3267>

Sorumlu Yazar | tolgahanferman_polat18@erdogan.edu.tr

Türkiye Cumhuriyeti Lefkoşa Büyükelçiliği | **ROR**: <https://ror.org/00jga9g46>

Din Eğitimi | Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Hacı Yusuf ACUNER | <https://orcid.org/0000-0001-6687-7786>

Prof. Dr. | Yazar | yusuf.acuner@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | **ROR**: <https://ror.org/0468j1635>

Din Eğitimi | Rize, Türkiye

Öz

Bu çalışmada özel eğitim uygulama okullarında görev yapan öğretmen görüşlerine göre, Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrenciler İçin Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutları incelenmiştir. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini üç kademe birden (I. Kademe-ilkokul; II. Kademe-ortaokul; III. Kademe-lise) eğitime yer veren Türkiye'deki tüm özel eğitim uygulama okulları oluşturmaktadır. Araştırmaya 104 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile 171 Özel Eğitim öğretmeni olmak üzere toplam 275 öğretmen katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen ve 40 sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel veri analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Buna göre öğretim programının hedeflerine ilişkin bulgularda; öğretmenlerin çoğunluğu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin günlük hayatta kullanılacak bilgiler yönünden yeterli olduğu, öğretim programının anlaşılır bir dille ifade edildiği, kademeler ile öğrenme alanları arasındaki sayının tutarlı olduğu ve dersin özel eğitim uygulama okulunun amaçlarına ulaşmasına katkı sağladığı konusunda kararsızdır. Öğretmenler, hedef ve davranışların sayı olarak birinci kademe için uygun olmadığını düşünürken, ikinci ve üçüncü kademe için uygunluğu konusunda kararsız olduğunu belirtmektedir. Programda yer alan hedeflerin öğretilebilir zihin engelli çocuklara uygun olmadığı, programın hedefleriyle ilgili kısmının daha işlevsel olması amacıyla tekrar gözden geçirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Tüm kademelerde öğrenme alanlarının bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlara taksonomik olarak dengeli bir şekilde dağıldığı konusunda öğretmenler kararsızdır ve hedeflerin öğrenme alanlarına dengeli bir şekilde dağılması gerektiği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenler, programın içerik ögesinin hedeflerle uyumlu olduğunu belirtmektedir. Bunun dışında kalan tüm maddelerde içerik ögesi ile ilgili boyutta öğretmenlerin kararsız kalmaları, öğretim programının içeriği ile ilgili kısmının daha işlevsel olması amacıyla tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Öğretim programının öğrenme-öğretme süreci boyutuna yönelik bulgularda ise; bu okula ve tüm kademe düzeyine yönelik hazırlanan din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarının öğrencilere uygunluğu konusundan öğretmenlerin kararsız oldukları belirtilirken; bu ders kapsamında EBA'da yeterince uygulama ve etkinlik olmadığını sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan programın öğrenme-öğretme süreçleri ile ilgili olan kısmın daha işlevsel olması amacıyla tekrar gözden geçirilerek bazı güncellemelerin yapılması uygun olacaktır. Öğretim programının değerlendirme boyutuna yönelik bulgularda; mevcut ölçme-değerlendirme yöntemleriyle din kültürü ve ahlak bilgisi programında belirtilen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı konusunda öğretmenlerin kararsız kaldıkları belirtilmiştir. Bu açıdan programın değerlendirme ile ilgili olan kısmının işlevsel olması amacıyla öğrencide öğrenimin oluşup oluşmadığını ölçen yöntem ve tekniklerin hayata geçirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar, derste ihtiyaç duyulan materyal ve malzemeleri program incelendiğinde belirlenebileceğini; belli aralıklarla program güncellemelerinin gerekli olduğunu; programı inceleyerek sıftaki rolünü belirleyebileceğini düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler

Özel Eğitim, Orta-Ağır Zihinsel Engeli, Otizm Spektrum Bozukluğu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Öğretim Programı

Atıf Bilgisi

Polat, Tolgahan Ferman- Acuner, Hacı Yusuf. "Orta-Ağır Zihin Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (Ekim 2024), 49-68.

<https://doi.org/10.32950/rid.1424302>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 23.01.2024

Kabul Tarihi: 20.05.2024

Yayın Tarihi: 20.10.2024

Değerlendirme

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde 2024 yılında sunulan ve kabul edilen "Özel Eğitim Uygulama Okulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Yazar Katkı Düzeyleri

Sorumlu yazar (TFP) %70, yazar (HYA) %30.

Benzerlik Taraması

Yapıldı - iThenticate

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Bildirim

ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Dizinlenme Bilgisi

ULAKBİM
TRTizin

EBSCO
ELECTRONIC REFERENCE SERVICE FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Evaluation of the Religious Culture and Ethics Course Curriculum Prepared for Students with Moderate-Severe Intellectual Disability and Autism Spectrum Disorder

Tolgahan Ferman POLAT | <https://orcid.org/0000-0003-1289-3267>

Corresponding Author | tolgahanferman_polat18@erdogan.edu.tr

Embassy of the Republic of Turkey in Nicosia | <https://ror.org/00jga9g46>

Religious Education | Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus

Hacı Yusuf ACUNER | <https://orcid.org/0000-0001-6687-7786>

Prof. Dr. | Author | yusuf.acuner@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan University | <https://ror.org/0468j1635>

Religious Education | Samsun, Türkiye

Abstract

In this research, it was aimed to evaluate the Religious Culture and Ethics Course Teaching Program Prepared for Students with Moderate-Severe Mental Disabilities and Autism Spectrum Disorder, according to the opinions of teachers working in special education practice schools. In this context, the goal, content, learning-teaching process and evaluation dimensions of the Religious Culture and Ethics Course Curriculum were examined. A descriptive scanning method was used in the research. The study population of the research consists of all special education practice schools in Turkey that provide education at three levels (I. Stage - primary school; II. Stage - secondary school; III. Stage - high school). A total of 275 teachers, including 104 Religious Culture and Ethics teachers with 171 Special Education teachers, participated in the research. A survey form consisting of 39 questions, developed by the researcher, was used as a data collection tool in the study. The data obtained was analyzed using descriptive data analysis. Accordingly, in the findings regarding the objectives of the curriculum, the majority of teachers are undecided that the Religious Culture and Moral Knowledge course is sufficient in terms of information to be used in daily life, that the curriculum is expressed in an understandable language, that the number of stages and learning areas is consistent, and that the course contributes to achieving the goals of the special education practice school. While teachers think that the number of goals and behaviors are not suitable for the first stage, they state that they are undecided about their suitability for the second and third stages. It is understood that the goals in the program are not suitable for teachable mentally retarded children and that the part of the program related to the goals should be reviewed in order to be more functional. Teachers participating in the research state that the content element of the program is compatible with the goals. The fact that teachers are undecided about the content element in all other items suggests that the content-related part of the curriculum should be reconsidered in order to be more functional. In the findings regarding the learning-teaching process dimension of the curriculum, it was determined that the teachers were undecided about the suitability of the religious culture and ethics textbooks prepared for this school and all grade levels for the students. Within the scope of this course, it was concluded that there are not enough applications and activities in the Education Information Network. In this respect, it would be appropriate to review the part of the program related to the learning-teaching processes and make some updates in order to make it more functional. In the findings regarding the evaluation dimension of the curriculum, it was determined that teachers were undecided about whether the goals specified in the religious culture and moral knowledge program were achieved with the current measurement-evaluation methods. In this respect, it is understood that in order for the evaluation-related part of the program to be functional, methods and techniques that measure whether the student has learned or not must be implemented. The participants think that the materials and supplies needed in the lesson can be determined when the program is examined, that program updates are necessary at certain intervals, and that they can determine their role in the classroom by examining the program.

Keywords

Special Education, Medium-Severe Mental Disability, Autism Spectrum Disorder, Religious Culture and Moral Knowledge, Curriculum.

Citation

Polat, Tolgahan Ferman- Acuner, Hacı Yusuf. "Evaluation of the Religious Culture and Ethics Course Curriculum Prepared for Students with Moderate-Severe Intellectual Disability and Autism Spectrum Disorder". *Rize Theology Journal* 27 (October 2024), 49-68.

<https://doi.org/10.32950/rid.1424302>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 23.01.2024	Date of Acceptance: 20.05.2024	Date of Publication: 20.10.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This study was produced from the doctorate thesis titled "Evaluation of Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum of Special Education Application School in terms of Teachers' Opinions", which was presented and accepted at Recep Tayyip Erdoğan University Graduate School of Postgraduate Education on 2024.		
Auth. Contribution Rates	Corresponding author (TFP) %70 , author (HYA) %30.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

En yangın ve kapsayıcı tanıma göre özel eğitim: “Özel gereksinimi olan bireylere sunulan, bu alanda eğitim almış uzman personel ile uyarlanmış ve geliştirilmiş müfredatlar yoluyla, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş çevre, uygun yöntem ve araç-gereçlerle sürdürülen eğitim biçimine denir” şeklinde ifade edilmektedir (Cavkaytar, 2018, 1/1-18). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’ne göre ise: “Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim” olarak tanımlanır (MEB, 13 Temmuz 2022). Her iki tanımda da özel gereksinimi olan öğrencilerin ihtiyaçlarına göre hazırlanmış ortam, program, yöntem ve materyallere vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu eğitimi, alanda yetişmiş uzman bir personelin sunması gerektiği vurgulanmıştır. Burada sözü edilen yetiştirilmiş personel, üniversitelerin dört yıllık özel eğitim öğretmenliği programından mezun olan öğretmenlerdir.

Özel eğitimi tanımlayan bir diğer unsur ise eğitim programlarının bu bireylerin eğitim gereksinimlerini karşılayacak şekilde hazırlanması ve gerekli program uyarlamalarının yapılmasıdır. Özel gereksinimi olan bireyler için hazırlanacak eğitim programları, bireyin bulunduğu sınıf düzeyine uygun eğitim programından yararlanarak her biri için BEP hazırlanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Özel gereksinimi olan bireylerin bireysel farklılıkları doğrultusunda eğitim ortamları da farklılık gösterecektir. Ülkemizde bütünleştirilmiş eğitim ortamı öncelikli konu olarak ele alınmaktadır. Buna göre özel gereksinim durumu uygun olan bireylerin genel eğitim ortamlarına katılmalarına öncelik verilmektedir. Ancak özel gereksinim durumları nedeniyle genel eğitim ortamlarından yararlanamayacak düzeyde olan öğrencilerin özelliklerine uygun olarak farklı düzenlemeler yapılabilmektedir. Bu bağlamda orta-ağır zihin engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler, kendileri için açılmış olan özel eğitim uygulama okulunda eğitimlerine devam etmektedir. Bu okul türünde yer alan branş derslerinden biri de din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) dersidir.

Özel eğitim hizmeti veren okul/kurumlar ve bu çalışmanın içeriğine uygun olarak orta-ağır zihinsel yetersizliği olan bireylere yönelik özel eğitim hizmetlerinin sunulmasına ilişkin yapı, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin Altıncı Bölümünde şu şekilde açıklanmaktadır: Orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler ile orta veya ağır düzeyde otizmi olan bireyler için gündüzlü özel eğitim uygulama okulu (I. Kademe) ve özel eğitim uygulama okulu (II. Kademe), özel eğitim uygulama okulu (III. Kademe) açılır. Dersler özel eğitim öğretmeni tarafından okutulur. Ancak görsel sanatlar, müzik, beden eğitimi, DKAB dersi ile iş becerilerine yönelik dersler ilgili alan öğretmenleri tarafından okutulur. Alan öğretmeni tarafından okutulan derslere özel eğitim öğretmeni de ders işlenişine destek vermek üzere katılır (MEB, 13 Temmuz 2022). Bu bağlamda özel eğitim uygulama okulunda DKAB dersi haftada bir saat olarak DKAB branş öğretmeni tarafından okutulmaktadır. DKAB branş öğretmeni olmadığı durumda DKAB dersini özel eğitim öğretmeni işlemek durumundadır.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, orta-ağır zihin engelli bireyler ile otistik bireylerin eğitim gördüğü özel eğitim uygulama okulundaki DKAB Dersi Öğretim Programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için, DKAB Dersi Öğretim Programının hedef-içerik-eğitim/öğretim durumları ve değerlendirme boyutlarında, dersin işlenişinde bulunan DKAB ve özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerine başvurulmuştur. Literatürde hafif zihinsel engelliler (Demir, 2017a) ve işitme engelliler (Gün, 2020) DKAB Dersi Öğretim Programını inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Fakat orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin DKAB Dersi Öğretim Programını, öğretmen görüşleri bağlamında inceleyen bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Çalışmanın literatürde yer alan boşluğu dolduracağı beklenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın DKAB Dersi Öğretim Programının, program geliştirme süreçlerine katkı sağlayacağı söylenebilir. Öte yandan özel eğitim uygulama okuluna devam eden öğrencilere yönelik DKAB dersinin niteliğinin artmasına dolaylı olarak fayda sağlayacağı ifade edilebilir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmada, özel eğitim uygulama okulunda okutulan DKAB Dersi Öğretim Programının özel eğitim ve DKAB öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın temel problemi, Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri Nelerdir? Şeklinde belirlenmiştir. Belirlenen hedefe ulaşmak bu öğretim programının boyutlarını sorgulayan 4 alt problem belirlenmiştir.

Araştırmada cevap aranan alt problemler şu şekildedir:

Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programının;

1. Hedef Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir?
2. İçerik Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir?
3. Öğrenme-Öğretme Süreci Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir?
4. Ölçme-Değerlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir?

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, araştırmanın temel problemine uygun olarak tarama yöntemlerinden biri olan kesitsel tarama kullanılmıştır. Kesitsel taramada amaç, taranan olgunun zaman içindeki değişimini değil, herhangi bir andaki durumunu tanımlamaktır (Özdemir, 2015). Araştırmanın amacı, toplanan verilerle araştırmanın yapıldığı dönemde araştırma evrenine giren katılımcıların o andaki görüşlerini tespit etmek olduğundan ve zaman içerisindeki değişim araştırmanın temel problemi olmadığından kesitsel tarama tercih edilmiştir.

2.1. Araştırmanın Evreni

2022 yılı itibarıyla Türkiye’de üç kademe eğitime yer veren özel eğitim uygulama okulu sayısı 275’tir. Bu okullarda görev yapan 104 DKAB ve 171 özel eğitim sınıf öğretmenine, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı Güz ve Bahar döneminde anket uygulanmıştır. Tüm evrene ulaşabilmek adına mevcut anket dijital ortama aktararak internet üzerinden öğretmenlerin ankete katılması sağlanmış ve tüm evrene eksiksiz ulaşılmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracını hazırlamak için öncelikle bu konuda yapılmış araştırma ve çalışmalar taranmış, benzer veri toplama araçları incelenmiştir. Neticede bu öğrenci grubu için hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programına ilişkin öğretmen görüşlerini irdeleyen 40 soruluk bir anket hazırlanmıştır. Veri toplama aracı; program geliştirme, din eğitimi ve özel eğitim uzmanları tarafından incelenmiştir. Eleştiriler ve öneriler doğrultusunda anket formu yeniden düzenlenmiştir. Son şekli verilen anket formu 22 kişilik bir guruba uygulanmıştır. Uygulama sonucunda ankette yer alan sorulara ilişkin Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur. Bu sonuç anketin güvenilirliğinin ve iç tutarlılığının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde öğretmenlerin kişisel bilgilerine yönelik 12 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise öğretmenlerin “Orta ve Ağır Zihin Engelli Bireyler İle Otistik Bireyler İçin Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programı”nın, hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarına ilişkin görüşlerini irdeleyen sorular bulunmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Tarama araştırmaları betimleyici bir doğaya sahip oldukları için bu araştırmada betimleyici istatistiklerden ortalama değeri kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizde alt problemler doğrultusunda bir sistematik benimsenmiştir. Alt problemlere ilişkin veriler yorumlanmadan önce betimsel istatistikler hesaplanmış ve dağılımın özellikleri ortaya konmuştur. Öncelikle her soruya ait frekans ve yüzde değerleri hesaplanıp tabloleştirilmiştir.

Anket formunda alt problemler için belirlenen dereceler ve sayısal değerler temel alınarak elde edilen aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı;

1,00 - 1,80’e kadar “Kesinlikle Katılmıyorum”

1,81 - 2,60’a kadar “Katılmıyorum”

2,61 - 3,40’a kadar “Kararsızım”

3,41 - 4,20’ye kadar “Katılıyorum”

4,21 - 5,00’a kadar “Kesinlikle Katılıyorum” olarak belirlenmiştir.

2.4. Araştırmanın Etik İzinleri

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında

belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

2.4.1. Etik Kurul İzin Bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı = Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Etik kurulu değerlendirme kararının tarihi= 16.03.2021

Etik kurulu değerlendirme belgesinin sayı numarası= 2021/66

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmada ele alınan problem ve alt problemler için toplanan verilerin istatistiksel analizleri sonucu elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

3.1. Öğretim Programının Hedef Boyutuna Yönelik Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi; “Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programının Hedef Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir? Sorusuna yanıt aranmış ve bu doğrultuda yapılan analizler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Programın Hedef Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

HEDEFLER	Kesinlikle Katılıyor		Katılıyor		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		N	X
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1 DKAB Dersi Öğretim Programı, Güzel Ahlak/Sorumluluk Gibi Değerlerin Öğrencilere Aktarılmasında Etkilidir	71	25,8	121	44,0	28	10,2	38	13,8	17	6,2	275	3.69
2 Türk Milli Eğitiminin Temel Amaçları Göz Önünde Bulundurulduğunda, DKAB Dersi Özel Eğitim Uygulama Okulu Müfredatında Yer Almalıdır	58	21,1	112	40,7	38	13,8	35	12,7	32	11,6	275	3.47
3 DKAB Dersi Öğretim Programında Amaçlar, Anlaşılır Bir Dille İfade Edilmiştir	17	6,2	150	54,5	44	16,0	52	18,9	12	4,4	275	3.39
4 Öğrenme Alanları İle Öğrenim Kademeleri Arasındaki Sayı Tutarlıdır	13	4,7	132	48,0	68	24,7	54	19,6	8	2,9	275	3.32
5 DKAB Dersi Hedef/Amaçları, Özel Eğitim Uygulama Okulunun Hedef/Amaçlarına Ulaşılmasına Katkı Sağlamaktadır	29	10,5	122	44,4	45	16,4	61	22,2	18	6,5	275	3.30
6 DKAB Dersi Öğretim Programı, Hedef ve Davranış Sayıları Olarak II. Kademe İçin Uygundur	13	4,7	130	47,3	61	22,2	56	20,4	15	5,5	275	3.25
DKAB Dersi Öğretim Programı, Hedef ve												

7	Davranış Sayıları Olarak III. Kademe İçin Uygunudur	10	3,6	140	50,9	51	18,5	58	21,1	16	5,8	275	3.25
8	II. Kademe DKAB Programı Hedef ve Davranışları; Bilişsel, Duyuşsal ve Psikomotor Alanlara Taksonomik Olarak Dengeli Bir Şekilde Dağılım Göstermektedir	7	2,5	134	48,7	58	21,1	67	24,4	9	3,3	275	3.23
9	III. Kademe DKAB Programı Hedef ve Davranışları; Bilişsel, Duyuşsal ve Psikomotor Alanlara Taksonomik Olarak Dengeli Bir Şekilde Dağılım Göstermektedir	11	4,0	134	48,7	51	18,5	65	23,7	14	5,1	275	3.23
10	DKAB Dersinin Amaçları, Teorik Bilgi Yerine Günlük Hayatta Kullanabilecek Bilgiler Yönünden Yeterlidir	19	6,9	114	41,5	52	18,9	70	25,5	20	7,3	275	3.15
11	I. Öğretim Kademesi DKAB Dersi Öğretim Programı Hedef ve Davranışları; Bilişsel, Duyuşsal ve Psikomotor Alanlara Taksonomik Olarak Dengeli Bir Şekilde Dağılım Göstermektedir	8	2,9	110	40,0	68	24,7	72	26,2	17	6,2	275	3.07
12	DKAB Dersi Öğretim Programı, Hedef ve Davranış Sayıları Olarak I. Öğretim Kademesi İçin Uygunudur	9	3,3	107	38,9	53	19,3	82	29,8	24	8,7	275	2.98
13	DKAB Dersi Öğretim Programı Öğrencilerin Dini İhtiyaçlarına Cevap Verebilecek Şekilde Hazırlanmıştır	19	6,9	85	30,9	68	24,7	72	26,2	31	11,3	275	2.96

Tablo 1'e göre verilen yanıtlar incelendiğinde; 1. ve 2. maddeye öğretmenlerin katıldığı görülürken, diğer maddelerin tamamı için kararsız oldukları belirlenmiştir.

3.2. Öğretim Programının İçerik Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminde; "Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programının İçerik Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir? Sorusuna yanıt aranmış ve bu doğrultuda yapılan analizler aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Programın İçerik Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

İÇERİK	Kesinlikle Katılıyor		Katılıyor		Kararsız		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		N	X	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%			
1	Programda Yer Alan Konular, Programın Hedefleri İle Uyumludur	14	5,1	161	58,5	40	14,5	51	18,5	9	3,3	275	3.44
2	Programda Yer Alan İçerikte, Öğrencilere Hangi Sınıfta Hangi Konuların Öğretileceği Belirtilmediği İçin, Program Derse Giren	20	7,3	154	56,0	35	12,7	49	17,8	17	6,2	275	3.41

	Öğretmenlerin İşlerini Kolaylaştırmaktadır													
3	Programda Yer Alan İçerik, Öğrencilere Günlük Yaşam Becerileri ve Toplumsal Uyum Becerileri Gibi Özellikleri Kazandıracak Şekilde Hazırlanmıştır	15	5,5	144	52,4	55	20,0	47	17,1	14	5,1	275	3.36	
4	DKAB Dersi Öğrenme İçeriği; I. Kademedden →III. Kademeye, Somuttan→Soyuta, Bilinenden→ Bilinmeyene, Yakından→Uzağa Şeklinde Sıralanarak Hazırlanmıştır	13	4,7	145	52,7	48	17,5	57	20,7	12	4,4	275	3.33	
5	Konular, Öğrencilerin Dini Duygu ve Tutumlarını Geliştirici Niteliktedir	16	5,8	123	44,7	54	19,6	58	21,1	24	8,7	275	3.18	
6	Programda Yer Alan İçerik Belirlenirken, Disiplinler Arası İlişki Kurulacak Şekilde Düzenlenmiştir	8	2,9	121	44,0	69	25,1	57	20,7	20	7,3	275	3.15	
7	DKAB Dersi Müfredat Programı Öğrencilerin İhtiyaç Duyduğu Konulardan Oluşmaktadır	10	3,6	94	34,2	54	19,6	85	30,9	32	11,6	275	2.87	
8	Programda Yer Alan İçerik Hazırlanırken, Öğrencilerin Bilişsel, Duyuşsal ve Psikomotor Özellikleri Dikkate Alınmıştır	16	5,8	81	29,5	58	21,1	85	30,9	35	12,7	275	2.85	
9	Programda Yer Alan İçerik Öğrencilerin Öğrenme Motivasyonlarını Artırması Bakımından Yeterlidir	8	2,9	86	31,3	56	20,4	93	33,8	32	11,6	275	2.80	
10	Programın İçeriğinde Yer Alan Konu ve Kavramlar, Genel Olarak Öğrencilerin Yaş Düzeyi ve Gelişim Özelliklerine Uygunur	7	2,5	90	32,7	43	15,6	91	33,1	44	16,0	275	2.73	
11	DKAB Müfredat Programının Tamamında Fatiha, Kevser ve İhlas Surelerinin Yanında Başka Sureler de Yer Almalıdır	10	3,6	58	21,1	57	20,7	82	29,8	68	24,7	275	2.49	

Tablo 2'ye göre, öğretmenler 1. maddeye katılırken, 12. maddeye katılmadığı görülmektedir. Tablo 2'deki diğer maddeler için öğretmenlerin kararsız oldukları belirlenmiştir.

3.3. Öğretim Programının Öğrenme-Öğretme Süreci Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde; "Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programının Öğrenme-Öğretme Süreci Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir?"

Sorusuna yanıt aranmış ve bu doğrultuda yapılan analizler aşağıda Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Programın Öğrenme ve Öğretme Süreci Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİ		Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		N	X
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1	Araç-Gereç/Materyal Kullanarak İşlediğim DKAB Dersinde, Öğrencilerin İlgisi Genellikle Artmaktadır	114	41,5	121	44,0	20	7,3	13	4,7	7	2,5	275	4.17
2	DKAB Dersi İnanç Öğrenme Alanındaki Soyut Konuların Oyunla/Etkinlikle Öğretimi, Daha Yararlı Sonuçlar Sağlayacaktır	113	41,1	123	44,7	14	5,1	14	5,1	11	4,0	275	4.14
3	MEB, DKAB Öğretmenlerine Yönelik Özel Gereksinimli Öğrencilerin Özellikleri, BEP Hazırlama, BÖP Uygulama, Ölçme Değerlendirme Gibi Konularda Belirli Aralıklarla Hizmet İçi Eğitimler Vererek İlgililerin Yeterliklerini Arttırmalıdır	110	40,0	119	43,3	21	7,6	14	5,1	11	4,0	275	4.10
4	DKAB Dersi DKAB Öğretmenleri Tarafından İşlenmelidir	100	36,4	89	32,4	29	10,5	31	11,3	26	9,5	275	3.75
5	Programın İçeriği, BEP Hazırlamaya ve Uygulamaya İmkân Sağlayacak Şekilde Hazırlanmıştır	17	6,2	160	58,2	41	14,9	41	14,9	16	5,8	275	3.67
6	DKAB Dersinde BEP Kullanmak İşlevseldir	39	14,2	160	58,2	33	12,0	32	11,6	11	3,9	275	3.67
7	Özel Gereksinimli Öğrencilere Yönelik İşlediğim DKAB Dersinde, Özel Öğretim Yöntemleri Konusunda Yeterli Bilgiye Sahibim	51	18,5	129	46,9	47	17,1	38	13,8	10	3,6	275	3.63
8	DKAB Branş Dersliği Bulunması Öğrenci Başarısını Olumlu Yönde Etkileyecektir	54	19,6	117	42,5	37	13,5	36	13,1	31	11,3	275	3.46
9	Fiziki Ortamın Uygunluğu, DKAB Dersinde Öğrenci Başarısını Olumlu Yönde Etkilemektedir	42	15,3	128	46,5	42	15,3	36	13,1	27	9,8	275	3.44
10	Her (I.- II.- III.) Kademe Düzeyinde Hazırlanan DKAB Ders Kitapları, Öğrencilerin Özelliklerine Uygundur	9	3,3	79	28,7	52	18,9	88	32,0	47	17,1	275	2.69
11	EBA'da DKAB Dersine Yönelik ve Programın İçeriğine Uygun Yeterince Uygulama/Etkinlik Vardır	6	2,2	63	22,9	71	25,8	83	30,2	52	18,9	275	2.59

Tablo 3'e göre 11. maddeye öğretmenlerin katılmadığı görülürken, 10. maddeye katılım konusunda kararsız olduğu görülmektedir. Tablo 3'te yer alan diğer maddeler için öğretmenlerin katıldığı belirlenmiştir.

3.4. Öğretim Programının Değerlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt probleminde; “Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programının Ölçme-Değerlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri Nelerdir?” Sorusuna yanıt aranmış ve bu doğrultuda yapılan analizler aşağıda Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Programın Değerlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

ÖLÇME-DEĞERLENDİRME		Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		N	X
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1	Program Güncellemelerinin Önemli Olduğunu Düşünürüm	102	37,1	156	56,7	12	4,4	2	0,7	3	1,1	275	4.28
2	Programı Okuduğumda, Sınıftaki Rolümü Net Bir Şekilde Anlayabilirim	47	17,1	166	60,4	42	15,3	16	5,8	4	1,5	275	3.86
3	Programı İncelediğimde İhtiyaç Duyabileceğim Materyalleri/Malzemeleri Belirlerim	37	13,5	183	66,5	34	12,4	17	6,2	4	1,5	275	3.84
4	DKAB Dersi Öğretim Programında İstenilen Hedeflere Ulaşıp-Ulaşılmadığı Mevcut Ölçme ve Değerlendirme Teknikleriyle Ölçülebilmektedir	10	3,6	99	36,0	75	27,3	62	22,5	29	10,5	275	3.00

Tablo 4’e göre 4. maddeye katılım konusunda öğretmenlerin kararsız olduğu görülürken, diğer maddeler için katıldığı belirlenmiştir.

Tablo 5. DKAB Dersi Hedef/Amaçların Gerçekleştirilebilme Durumu Nedir? İfadesinin Yanıtlanma Oranları (Öğrenci, Okul Fiziki Ortamı, DKAB Programı vs. Gibi Tüm Koşulları Göz Önünde Bulundurarak)

	f	%
%100’lük bir bölümü gerçekleştirilebiliyor	0	0
%75’lik bir bölümü gerçekleştirilebiliyor	36	13,1
%50’lik bir bölümü gerçekleştirilebiliyor	58	21,1
%25’lik bir bölümü gerçekleştirilebiliyor	142	51,6
%0’lık bir bölümü gerçekleştirilebiliyor	39	14,2
Toplam	275	100,0

Öğretmenlerin DKAB dersi hedef/amaçların gerçekleştirilebilme durumu nedir? İfadesine katılma durumları Tablo 5’teki verilere göre incelendiğinde 142 kişi ve %51,6’lık oranla DKAB dersinin sadece %25’lik bölümün kazandırıldığı düşünmektedir.

4. Tartışma

Bu bölümde programa ilişkin elde edilen bulgular, literatürde yer alan benzer çalışmalarla aşağıda tartışılmış ve yorumlanmıştır.

4.1. Öğretim Programının Hedef Boyutuna İlişkin Tartışma

Tablo 1'deki aritmetik ortalamaya göre öğretmenlerin çoğunluğunun 1. ve 2. maddeye katıldığı görülmektedir. Bunun yanında 5. maddeye ilişkin elde edilen aritmetik ortalamaya göre; öğretmenlerin çoğunluğu DKAB dersinin özel eğitim uygulama okulunun amaçlarına ulaşılmasına katkı sağladığı konusunda kararsızdır. Buradaki bulgudan yola çıkılarak DKAB dersinin bu okul türünde yer alması gerektiği öğretmenlerin çoğunluğu tarafından savunulurken; öğretmenlerin diğer maddelere katılım konusunda kararsız kalması, mevcut haliyle dersin bu okul türünde işlevsel olmadığını düşündürmektedir. Nitekim Bilecik (2019a)'in yaptığı çalışmada DKAB dersinin öğrenciye herhangi bir katkı sağlamadığını, müfredattan çıkarılması gerektiğini belirten öğretmenler olsa da araştırmaya katılan öğretmenlerin pek çoğu öğrencilerin sosyal kabulünün sağlanmasında, ahlaki bir takım yargı, değer ve davranışların öğretilerek hayata yansımada ve öz bakım becerileri, temizlik gibi bireyin ihtiyaç duyduğu hususlarda DKAB dersinin katkı sağladığını belirtmişlerdir. Demir (2017a)'in çalışmasında "DKAB Programında yer alan genel ve özel amaçlar eğitilebilir (hafif) zihin engelli çocukların akademik bilgi düzeyine uygun değildir" maddesine ilişkin olarak elde edilen bulguya göre ($X=3,44$); öğretmenlerin çoğunluğu programda yer alan hedeflerin eğitilebilir (hafif) zihin engelli çocuklara uygun olmadığı, DKAB programında yer alan hedeflerin bu çocukların özelliklerine uygun şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek bu araştırmanın bulgusunu desteklemektedir. Duzcu (2015, 64) özel eğitim mesleki eğitim merkezi Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Fırat (2010, 55) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programını değerlendirdiği çalışmalarında aynı sonuca ulaşmıştır. Bu sonuca göre program hazırlanırken bu öğrencilere, öğretilecek bilgi ve becerilerin seçiminde onların gelişim düzeyine uygun genel ve özel amaçların seçilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde öğrencilerin bu özelliklere uygun olmayan hedeflerin öğrencilere kazandırılması oldukça zor olacaktır (Özdemir, 2016, 63).

Tablo 1'deki 6, 7. ve 12. maddelere ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu hedef-davranış sayılarının öğrenim kademelerine uygunluğu konusunda kararsız olduklarını belirtmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar başka ders ve engel türleri kapsamında olmakla beraber bu çalışmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Aygür (2021)'ün çalışmasında öğretmenler Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki amaç, kazanımlar ve konular, işitme engelli öğrencilerin dil gelişim süreci göz önünde bulundurularak sıralanmalı, programın tekrarlı, aşamalı, görsel açıdan zengin ve somut olarak hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Yine Fırat (2010) çalışmasında, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan hedeflerin eğitilebilir zihin engelli öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerine uygun olmadığı, uygulayıcılara kolaylık sağlayacak esneklikte ve öğrencinin günlük yaşamında kullanabileceği bilgiler yönünden yetersiz olduğu, amaçların davranışa dönüştürülmesinin güç olduğu, hedeflere ulaşmak için ayrılan ders süresine göre hedeflerin sayıca fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine Kurt (2017) ve Uysal (2010)'in çalışmaları, araştırmanın bu sonucu ile benzer niteliktedir. Türkçe Öğretim Programında yer alan hedef ve kazanımların işitme engelli öğrencinin seviyesinin üstünde olduğunu, programın sadeleştirerek, ayrıntılı, tekrarlı ve somutlaştırılmış olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada DKAB Dersi Öğretim Programının öğrenim kademelerine uygunluğu konusunda öğretmenlerin çoğunluğunun kararsız kalmaları hedef/amaçların bu öğrenci grubuna hitap etmediğini, tek bir amaç/hedef ifadesinin birden çok özellikte öğrenci grubu için yetersiz kaldığını düşündürmektedir. Ayrıca bu öğrenci grubu içerisinde ifade edici dil becerisi olmayan birey için "...söyler/...ifade eder" gibi bir kazanım ifadesinin geçersiz olduğu söylenebilir. Bu anlamda özel eğitim uygulama okulu DKAB Dersi Öğretim Müfredatının orta-ağır-çok ağır zihinsel engelli, Down sendromu ve otizm gibi farklı özellikteki öğrencilere uygun şekilde çeşitlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 1'deki 8, 9 ve 11. maddedeki aritmetik ortalamaya göre, öğretim programındaki hedef ve davranışların öğrenme alanlarına dengeli bir şekilde dağıldığı konusunda öğretmenlerin büyük oranda kararsız oldukları belirlenmiştir. Bu bağlamda özel eğitim uygulama okulu DKAB Dersi Öğretim Programında hedef-davranış sayıları ele alınacak olursa; I.-II. ve III. Eğitim Kademe için bilişsel alanla ilgili hedef sayısı 54 olmasına karşın; duyuşsal alanda 23, psikomotor alanda yalnızca 8 kazanım yer almaktadır. Araştırma sonucu olarak hedeflerin öğrenme alanlarına daha dengeli bir şekilde dağıtılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca programda bilişsel alan ile ilgili kazanım sayısının fazla olmasının nedeni, DKAB dersinin soyut ve teori ağırlıklı bir ders olmasıyla ilgili olabilir. Zihinsel engelli olan bir birey için, soyut ağırlıklı olan bir derste bilişsel öğrenme alanından ziyade duyuşsal ve psikomotor alanlara ağırlık verilmesi, DKAB dersinden elde edilen faydayı arttıracığı düşünülmektedir. Literatürde özel eğitim için ve normal öğrencilerde de hedef/amaçların öğrenme alanlarına dengeli dağılması gerektiğini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda bulgunun desteklenmesi adına özel eğitim yanında normal eğitimde yer alan çalışmalarla da tartışılmıştır. Nitekim Korkmaz (2022) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre DKAB Dersi Öğretim Programında bilişsel alan ile ilgili hedeflere fazlasıyla yer verilmesine karşın; duyuşsal ve psikomotor alan ile ilgili hedefler daha azdır. Bilişsel hedefler bütün ünitelere yayılmışken, duyuşsal ve psikomotor hedefler çoğunlukla "Ahlaki Davranışlar" ve

“İbadetler” ünitelerinde yer almaktadır. Yıldız (2021) ise yeni programda yer alan toplam 125 kazanımın 103 tanesinin bilişsel, 22 tanesinin duyuşsal alana ait olduğunu ve kazanımların daha çok öğrencilerin hatırlama-anlama düzeyindeki becerilerine hitap ettiğini vurgulamaktadır. Bilecik (2019b)’e göre DKAB programlarında sunulan örnek işlenişlerde bilişsel becerilere işaret eden ve ezbere dayalı bir takım etkinlik örnekleri sunulduğu görülmektedir. Su içmeden önce besmele çekmek, son peygamber kimdir sorusuna Hz. Muhammed diye cevap vermek gibi etkinliklerde öğretmenin model olması öğrenciden onu taklit etmesi beklenmiştir. Öğretim süreci sonunda çocuk bu sözcükleri ezberleyebilir, ancak bunların anlamı konusunda hiçbir bilgilendirmenin yapılmayışı öğretimin yalnızca en alt bilişsel işlem basamağı düzeyinde kalmasıyla sonuçlanacaktır. Bu yüzden hem öğretimin planlanmasında hem de içeriğin seçiminde bireysel eğitim planları da dikkate alınarak DKAB dersi için öğrencinin otizm ve gelişim düzeyine uygun, uygulamada ve günlük hayatta kullanabileceği ve çocuğa duygusal ve sosyal yönden de olumlu etki edebilecek etkinliklere yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Üzümcü (2018)’ye göre zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin akademik başarısından ziyade sosyal uyumuna ve topluma kazandırılmasına öncelik verileceğinden din eğitiminin sosyalleşmeye katkı sağlayan boyutlarına öncelik verilmelidir. Bu öğrenciler dinin teorik boyutundan ziyade pratik boyutuyla ilgilidir. Dolayısıyla gezi-gözlem etkinliklerine ve dini içerikli sosyal faaliyetlere (kutlu doğum haftası etkinlikleri vb.) katılmaları bu öğrencilerin sosyal gelişimine katkı sağlayacaktır. Ayrıca zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin bir kısmı dinen mükellef olmadığı için inanç ve ibadetle ilgili meselelerin kavrayabildikleri ölçüde ele alınması, daha çok ahlakla ilgili konulara odaklanılması doğru bir yöntem olacaktır. Gümüş (2018) DKAB programının hedefleri üzerine yaptığı çalışmada programda yer alan kazanımların % 66’sının bilişsel, % 27’sinin duyuşsal, % 7’sinin psikomotor alandan oluştuğunu ifade etmiştir. Demir (2017a) tarafından yapılan çalışmadaki katılımcıların çoğunluğu programda yer alan amaçların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alana dengeli bir şekilde dağılıp dağılmadığı hususunda kararsız kalmışlardır. Karasu - Şimşek (2018) tarafından yapılan çalışmada zihin engelli kaynaştırma öğrencilerinin dinin bilgi boyutundan ziyade duygu boyutundan etkilendiklerini savunmaktadır. Bunun için ilgili öğrencilere din eğitimi akademik, literal ya da doktriner olmaktan ziyade onların his ve duygularına hitap edecek şekilde yaşama dönük olmalıdır. Bunun yanında Özdemir vd. (2007) çalışmalarında, Türkiye’de okul öncesi eğitim ve ilköğretimin mevcut durumu ve mevcut durumda öncelikli problemlerin değerlendirmesini yaparak, okul öncesi eğitim ve ilköğretimin geliştirilmesi için çözüm önerileri sunmuşlardır. Araştırmacılar bu çalışmada okul öncesi eğitim programının bilişsel hedefler ile birlikte diğer gelişim alanlarına da oldukça ağırlık verildiğini, bu da çocuğun çok yönlü gelişiminin önemsendiğini belirterek bu araştırmanın bulgusunu desteklemiştir. Bu bağlamda özel eğitim uygulama okulu DKAB Dersi Öğretim Programının öğrencilerin gelişimlerini daha iyi desteklemesi için hedef/amaçların öğrenme alanlarına daha dengeli bir şekilde dağılması gerektiği düşünülmektedir.

Başkonak (2016) tarafından yapılan çalışmada “Özel eğitime gereksinim duymayan öğrencilerin din eğitimi için kullanılan öğretim programları ve ders kitaplarının, işitme engelli öğrencilerin din eğitiminde güçlüklerle karşılaşmalarına neden olduğu tespit edilmiştir” denilerek normal öğretim programının hazırlanmasında farklı birimlerin görev yaptığına vurgu yapılmaktadır. Nitekim normal öğrenciler için hazırlanan öğretim programları Din Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanırken; özel eğitim gerektiren öğrencilerin öğretim programı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmaktadır. Bu bağlamda özel eğitim gerektiren öğrenciler için hazırlanan DKAB öğretim programının hazırlanmasında özel eğitim uzmanları yanında din eğitimi uzmanlarından da yararlanılması öğretim programının işlevsel olmasına katkı sağlayacaktır.

4.2. Öğretim Programının İçerik Boyutuna İlişkin Tartışma

Tablo 2’de 1. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu programın içerik ögesinin hedeflerle uyumlu olduğunu düşünürken; 11. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre ise öğretmenlerin çoğunluğu içerikte başka surelerin yer alması gerektiği konusuna katılmamaktadır. Tablo 2’de yer alan diğer maddelere öğretmenlerin katılım konusunda kararsız olması, içerik ögesinin bu öğrenci grubuna hitap etmediğini düşündürmektedir. Literatüre bakıldığında Üzümcü (2016)’nın kaynaştırma öğrencilere yönelik çalışmada; öğretmenlerin çoğuna göre din derslerinin içeriği özel gereksinimli öğrenciler için uygun değildir. Özellikle din, ahlak ve değerler grubu seçmeli derslerin içerikleri normal gelişim gösteren öğrencilerin seviyesinin bile üstünde görülmektedir. Zihinsel yetersizliği veya öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin, içeriğin uygunluğu konusunda normal gelişim gösteren öğrencilerle bir tutulduğu belirlenmiştir. Demir (2017a)’in hafif düzey zihin engellilere yönelik hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programının değerlendirilmesine yönelik çalışmadaki aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin birçok maddede kararsız kalmaları, programın içeriğinin öğrencilere uygunluğu noktasında öğretmenlerin karşılaştığı zorlukların bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Benzer bir çalışmada hafif zihinsel engelli öğrencilere yönelik hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan içeriğin eğitilebilir öğrencilere uygun olmadığı, hedef kitleye hitap etmediği ve dolayısıyla işlevsel olmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun nedeni olarak ise programda yer alan konu içeriklerinin çoğunluğunun zihinsel engelli öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerine uygun olmadığı sonucuna varılmıştır (Duzcu, 2015, 56).

Benzer sonuçları Akkuş (2007, 98) ve Fırat (2010, 56)'ın çalışmalarında da görmek mümkündür. Buna göre programda yer alan içeriğin çok yoğun ve soyut kavramlar içermesi dolayısıyla, programın içeriğinin öğrencilerin seviyelerinin üstünde olduğu belirtilmiştir. Gün (2020)'e göre ise; işitme engellilere yönelik DKAB derslerinde öğretmenleri zorlayan konulardan biri de dersin içeriğiyle alakalıdır. DKAB dersinin içeriğinde birçok soyut kavram bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin çoğu, soyut konuları kısmen anlatabildiğini ve konuların öğrenciler tarafından zaman zaman anlaşılmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Yapılan diğer araştırmalarda da bu sonuçlara paralel olarak, işitme engelli öğrencilerin kelime dağarcıklarının sınırlı olmasından dolayı sözel dili ve soyut kavramları anlamakta güçlük çektikleri, işitme engelli öğrencilerin yaklaşık %45'inin dini terimleri ya kısmen anladığı ya da hiç anlayamadığı, fakat günlük hayatta uygulanan somut içerikli dini konuların, öğrencilerin daha çok ilgisini çekerek derse katılımı arttırdığı saptanmıştır (Özkan, 2017, 73-74; Gün, 2015, 79; Gürgür, 2001, 99-100).

4.3. Öğretim Programının Öğrenme-Öğretme Süreci Boyutuna İlişkin Tartışma

Tablo 3'te yer alan 11. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu hem özel eğitim uygulama hem de DKAB dersi bağlamında EBA'da yeterince uygulama ve etkinlik olmadığını düşünmektedir. Literatüre bakıldığında normal eğitimde de teknoloji kullanımının mevcut durumunda görülen alt yapı yetersizliğini Karataş - Tabak (2010)'ın çalışması vurgulamaktadır. Karataş - Tabak, yaptıkları çalışmada, okulların fiziksel alt yapıları ve sınıf mevcutlarının DKAB programının uygulanabilirliğini zorlaştırdığını, öğretmenlerin teknoloji kullanmak istemelerine rağmen okullarda bu imkânı bulamamalarının öğretmenleri negatif etkilediğini tespit etmiştir. Avcı (2019)'ya göre, öğretim programının uygulayıcısı olan öğretmenlerin; öğrencilere daha kaliteli bir eğitim sunabilmeleri için Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi internet eğitim portalı olan EBA'nın içerik olarak özellikle DKAB konuları için ilgi çekici sunum, slayt, eğitici filmlerden kesitler, İslam tarihini anlatan materyaller açısından sürekli yenilenip sisteme dahil edilmesi, eğitim öğretimi kolaylaştırıcaktır. Ünitelerdeki konuların sonunda o ünite ile ilgili dikkat çeken, mesaj verebilen, anlaşılır, kısa, öz, doğru bilgilerin yer aldığı, güvenilir internet linklerinin paylaşılması gereklidir. Günümüzde birçok okulda etkileşimli tahtaların bulunması 2018 DKAB Dersi Öğretim Programının uygulanabilirliğini kolaylaştırmış olsa da özellikle teknolojik donanım yönünden fakir okullar ve köy okullarında etkileşimli tahtaların bulunmaması, benzer sorunlara sebep olabilmektedir. Karasu (2018)'nin çalışma grubu, EBA ile ilgili şu önerileri sunmaktadır: EBA'da nitelikli materyallere yer verilmeli, hazırlanan içerikte özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin ihtiyaçları dikkate alınmalı, mesajlaşma eklenmeli, içeriklere kolaylıkla erişilebilmeli, altyapı ve internet sorunları çözülmeli. Öner (2017) ise, EBA'da içeriğin zenginleştirilip güncelleştirilmesi gerektiğini; Çakmak - Taşkıran (2017)'da içeriğin zenginleştirilmesinin yanında, alt yapının güçlendirilmesi gerektiği sonucunu paylaşmaktadır. Türker - Güven (2016), içeriğin zenginleştirilmesi ve güncellenmesine ek olarak içeriğe uygulamalı örneklerin dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Şeker (2013)'e göre öğrencilerin DKAB dersindeki başarısını artırma adına sınıflardaki bilişim araçları yeterli seviyeye çıkarılmalı, DKAB öğretmenlerine hizmet içi eğitimle bu araçların derslerde etkili kullanımı öğretilmelidir.

Tablo 3'teki 10. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğunun kitapların öğrencilere uygunluğu konusunda kararsız oldukları anlaşılmaktadır. Literatürde aynı ders kapsamında, zihin engeli yanında farklı engel türleri ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda Karabulut - Öz Nişli (2020) tarafından yapılan çalışmada ders kitabında kazanımların tamamına yer verilmediğini, içeriğin çocukta öğrenme merakı oluşturmadığını, konuya girişte merak uyandıracak etkinliklere yer verilmediğini, işlenişlerde pekiştiricilere değinilmediğini, kitabı destekleyecek yardımcı araç gereç olmadığını, etkinliklerin yaparak yaşayarak öğrenmeye fırsat vermediğini belirttikleri görülmektedir. Gün (2020) tarafından yapılan araştırmada, DKAB öğretmenlerinin neredeyse tamamı, başlıca öğretim materyallerinden olan ders kitaplarının işitme engellilerin eğitimine uygun olmadığını düşünmektedir. Araştırma kapsamındaki öğretmenler, işitme engellilerin DKAB dersi kitaplarının görsellerle zenginleştirilmesini ve konuların sadeleştirilmesini istemektedir. Bu nedenle özel eğitimcilerin görüşlerine de başvurarak işitme engelli öğrenciler için DKAB kitaplarının yeniden tasarlanması gerekmektedir. Sönmez (2019), işitme engelli öğrencilerin eğitiminde resimli metin çalışmalarının, öğrencilerin derse olan ilgisini ve aktif katılımını, okuduklarını anlama ve metin çözümlene yeteneğini attırdığını tespit etmiştir. Hatta bu resimlerin kelime bazında olmasının yani tüm olgu ve kavramların resimleştirilmesinin daha faydalı olacağını belirtmektedir. Çamurcu (2019) ise, DKAB ders kitabında kullanılan bazı fotoğraf ve resimlerin boyutları aşırı küçültüldüğü için görüntü kalitelerinin bozulduğunu, ayrıca küçük boyutlu görsellerin olduğu bazı sayfalarda, konu metninin daha fazla alan kaplamasından dolayı görsellerin ikinci planda kaldığını belirtmektedir. Bu hataların düzeltilmesi için kullanılan görseller, ders kitabına ve kullanıldığı konuya uygun olarak özenle seçilmeli/tasarlanmalıdır. Eğitsel içeriğe ve konuya uygun olmayan rastgele belirlenmiş görseller kullanılmamalıdır. Özellikle konu içeriğinde kullanılacak "fotoğraflar", eğitsel içeriğe ve görsel bütünlüğe uygun olarak seçilmeli veya profesyonel kişiler tarafından konuya özgü fotoğraf çekimi yapılmalıdır. Özdemir - Başkonak (2018) ise her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da her bireyin eşit eğitim alma hakkı dikkate alınarak engellilere yönelik ders kitabı ve yardımcı kaynak konusu sorun alanı olmaktan çıkarılması gerektiğini

vurgulamaktadır. Demir (2017b) tarafından yapılan çalışmada ders kitabının görsel açıdan daha kullanışlı hale gelmesi için öğrencilerin gelişim düzeyine uygun ve metin içeriği ile uyumlu, gerçek hayattan alınmış, konuların günlük hayatla ilişkilendirilmesini sağlayacak görsellerin artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca ünite kapak/giriş sayfalarının ünitelerin muhtevasını (içeriğini) yansıtacak şekilde hazırlanması ünite başlangıcına “neler öğreneceğiz” ünite sonlarına özet halinde “neler öğrendik” gibi dikkat çekici bilgiler konulması ders kitabını daha işlevsel kılacağı belirtilmektedir. Başkonak (2016)’ın çalışmasındaki katılımcıların beşte dördü de ilkökul, ortaokul ve lisede okutulan DKAB ders kitabının ve öğretim programının kendi seviyelerine uygun olmadığını belirtmiştir. Ayrıca alan uzmanları tarafından işitme engelli bireylerin örgün ve yaygın din eğitimi ve öğretiminde kullanılabilecek yöntem ve tekniklerin, etkinliklerin ve örnek uygulamaların bulunduğu eğitimci kılavuzu hazırlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Gün (2015) tarafından yapılan araştırmadaki işitme engelli öğrencilerin DKAB ders kitabıyla ilgili görüşleri, bu kitapların yenilenmesi gereğini ortaya koymaktadır. DKAB ders kitapları, konunun uzmanlarıyla görüşülerek daha sade cümlelerin kurulduğu, anlaşılması kolay kaynaklar haline getirilerek, görselleri artırılmalıdır. Ayrıca ders öğretmenine, işitme engelli öğrencilere uygun olarak hazırlanmış etkinlik örneklerinin yer aldığı yardımcı kitaplarla destek olunmalıdır. Karasu – Mutlu (2014)’ya göre özel eğitimde kullanılan kitap ve materyallerin tekrar gözden geçirilmesi, kitap ve materyal eksikliklerinin giderilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Tablo 3’teki 2. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu oyun ve etkinlikle öğretim yapmanın soyut konuların öğrenilmesinde etkili olduğunu düşünmektedir. Karasu – Şimşek (2018)’e göre zihin engelli kaynaştırma öğrencileri oyun oynamayı, akranlarınca oyuna alınmayı çok istemektedirler. Eğitim esnasında bu öğrencilerin oyun temelli bir yaklaşımla, ihtiyaç duyduğu dini bilgi ve beceriyi kazandıkları tespit edilmiştir. Özkan (2017), çalışmasında işitme engelli öğrencilerle işitme engeli olmayan ve örgün eğitimde okuyan diğer öğrenciler arasında din dersi öğretimi açısından farkların olduğunu, özellikle soyut kavramların öğretimi konusunda zorluklar yaşandığını ve işitme engelli öğrencilere soyut kavramların öğretimi konusunda çalışmalar yapılması gerektiği sonucunu belirlemiştir. Benzer şekilde Zengin (2002) oyunun, bir öğretim aracı ve tedavi tekniği olarak öğrencilerin başarılarını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu noktadan hareketle orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenci grubu için soyut konu ve kavramların oyunla/etkinlikle öğretimi için çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 3’te yer alan 1. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu derste kullanılan araç-gereç ve materyalin, öğrencilerin DKAB dersine olan ilgisini arttırdığını belirtmektedir. Literatürde Demir - Cesur (2019)’a göre din öğretiminde kullanılabilecek materyaller konusunda öğretmenlere kurumsal olarak rehberlik edilmelidir. Ayrıca sürekli gelişen ve yenilenen teknolojilerden ve yeni öğretim fırsatlarından öğretmenler haberdar edilmelidir. Bu konuda hizmet içi eğitim faaliyetleri kesintisiz olarak sürdürülmelidir. Gerekirse öğretmenler arasında çeşitli yarışmalar ve ödüllü aktiviteler organize edilerek materyal geliştirme konusunda işbirliği, yardımlaşma ve paylaşımlar teşvik edilmelidir. Baltacı (2018)’ya göre öğretimde canlılığı ve açıklığı artıran din öğretimi materyalleri, öğrenme amaçlarına uygun olarak geliştirilmeli ve materyal kullanımının niteliği, faydaları, sınırları, iletişim yapısı, etkinlik derecesi önceden belirlenmelidir. Veliler, öğrenciler, din eğitimi alanında çalışan öğretmenler ile eğitim kurumunun ve toplumun genelinin din öğretiminden beklentilerine uygun öğretim materyali kullanılmasına özen gösterilmelidir. Karasu – Şimşek (2018)’e göre özel etkinlik ve materyaller ile öğrencilerin derste bireysel ilerleme kaydettikleri görülmüştür. Öncü (2018), materyalin istenilen kazanımı sağlaması için hedeflenen davranışların ekseninde hazırlanması, uygun yer ve zamanda kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Eğer bu sağlanıyorsa yeni bir materyal geliştirilip hedef/kazanım ve içerik öğrenciye o şekilde verilmelidir. Ayrıca bir din eğitimcisi, mevcut öğretim, yöntem ve tekniklerinden haberdar olmalıdır. Böylelikle din eğitimcisi, nasıl bir araç-gereç seçiminde bulunması gerektiğinin farkında olacaktır. Çünkü öğretimdeki yöntem ve tekniklere hâkim olmayan bir din eğitimcisi, materyal kullanımında hatalı davranacaktır. Sadioğlu (2011) yaptığı çalışmada kaynaştırma öğrencileri için özel programların ve öğretim materyallerinin önemini ortaya koymuştur. Senemoğlu (2000) ise, derslerde kullanılacak materyalin öğrenci özelliklerine uygun olması gerektiğini, öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına, hazır bulunuşluk düzeyine uygun olmayan bir materyalin işlevsel olmayacağını vurgulamaktadır.

Tablo 3’teki 9. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu okuldaki fiziki ortamın uyguladığının DKAB dersinde öğrencinin başarısını arttıracaklarını düşünmektedir. Ayrıca tablo 3’te yer alan 8. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu müstakil bir branş dersliği olmasının, öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Literatürde başka engel türünde ve normal eğitimde bu sonucu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Nitekim Gün (2020), işitme engellilerin eğitiminde sınıfın uygun eğitim materyalleriyle donatılması kadar, fiziki koşullarının işitme engellilerin özel durumuna göre düzenlenmesinin önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat çalışmasında bazı okulların genel itibarıyla fiziki imkânlarının işitme engellilerin eğitimine uygun olmadığını belirtmektedir. Oysa Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nde, derslik donatımının engelli bireylerin özellikleri göz önünde bulundurularak yapılması istenmektedir (MEB, 3 Mart 2022). Gün (2020), kurumların bu doğrultuda denetlenmesi ve eksikliklerin giderilmesinin DKAB eğitiminde verimi

arttıracağını belirtmektedir. Özkan (2017)'in çalışmasında görüşme yapılan öğretmenlerin tamamı işitme engelliler ortaokullarında müstakil DKAB sınıfı olmasının faydalı olacağını vurgulamış ancak görüşme yapılan öğretmenlerin sadece % 39'u müstakil DKAB sınıfının olduğunu belirtmiştir. İşitme engelliler ortaokulların fiziki ortamını işitme engelli öğrencilere uygun hale getirmek için çalışmalar yapılması gerektiğinin yanında müstakil DKAB sınıflarının işitme engelliler ortaokullarının tamamına yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çekilmektedir. Karasu (2013), engelli öğrencilerin eğitim gördükleri okulların, bu öğrencilerin yetersizliklerini engele dönüştürmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için engelli öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırabilecek, eğitsel manada uygun yeni okullar inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca mevcut normal okulların fiziki durumlarında, engellilerin yahut kaynaştırma öğrencilerinin ihtiyaçları için yeni düzenlemeler yapılması gerektiğini belirtmektedir. Karaağaç (2013)'a göre DKAB dersinin, derse ait öğretim materyalleri ile döşenmiş, uygulama yapabilmeye müsait bir sınıfta işlenmesi gerektiği düşüncesi ve talebi mevcuttur. O'na göre böyle bir ortamda yapılan DKAB dersi, elbette daha başarılı ve verimli sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden derslik sistemi ile ders verimi ve başarısının daha artacağı ve öğretmen talepleri doğrultusunda tüm okullarda sınıf sistemine geçilmesi en azından DKAB dersi uygulama sınıfının oluşumu sağlanmalıdır. Güneş (2012), örgün öğretimde din eğitiminin daha etkili ve verimli olabilmesi için okullarda mutlaka teknolojik donanımlı DKAB sınıfları oluşması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 3'te yer alan 4. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu DKAB dersinin DKAB branş öğretmeni tarafından işlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Literatürde ise branş öğretmenin önemine dikkat çeken çalışmalar bulunmaktadır. Gün (2020) çalışmasında, işitme engelliler okullarının bir kısmında kadrolu DKAB öğretmenlerinin bulunmadığını, bazı okullarda farklı branş öğretmenlerinin DKAB dersini okuttuğunu belirlemiştir. Kadrolu DKAB öğretmenlerinin ise bu okullarda görev yapmaktan memnun olmalarına rağmen gerek özel eğitim öğrencilerinin eğitime yönelik bir eğitim almadıkları ve daha sonra da bu eksikliği giderecek eğitimlere tabi olmadıkları için, gerekse planlamadan değerlendirmeye kadar geçirdikleri eğitimsel süreçte gereken rehberliği alamadıkları için birtakım sorunlar yaşadıklarını görmüştür. Branş öğretmenlerinin işitme engelliler okuluna atanmasında herhangi bir şart aranmamakla birlikte, göreve başlayan öğretmenlerin özel eğitimle ilgili birçok konuda eğitime ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Özdemir - Başkonak (2018) ilahiyat fakültesi mezunlarının işitme, görme, zihin engelli gibi farklı özel eğitim kurumlarında görev aldığı ancak bu alanlara yönelik olarak bilgi, deneyim, tecrübe ve donanıma sahip olmadan bu alanlarda hizmet üretmeye çalıştıklarına dikkat çekmektedir. Akmeşe-Kayhan (2018)'in çalışmasında, işitme engelli öğrencilerin eğitim gördüğü okulda görev yapan öğretmenler, öğretimi planlama ve uygulama ile işaret dili kullanımına yönelik olarak hem göreve başlamadan önce hem de görev sırasında eğitime ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Özkan (2017) çalışmasında, işitme engelli öğrencilere DKAB dersi anlatımı uzmanlık gerektirdiğini belirterek DKAB dersinin verimliliğini artırmak için DKAB öğretmenlerinin işitme engelli öğrencilere, bu dersin öğretimi konusunda uzmanlaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak işitme engelliler ortaokullarında görev yapmaya başlayan DKAB öğretmenlerinin işitme engelli öğrencilerin eğitimi konusunda gerekli eğitimi olmadığı için işitme engelliler ortaokullarına uyum sağlayana kadar ciddi bir zaman kaybı yaşanmaktadır. Başkonak (2016) tarafından yapılan araştırmada göreve başlarken işitme engelli öğrencilerin özellikleri hakkında hiç bilgisi bulunmayan ve Türk işaret dili bilmeyen DKAB öğretmenlerinin, görevlerine alınıncaya kadar işitme engelli öğrencilerin din eğitimi gelişimlerine çok fazla katkı sağlamadığı görülmüştür. Gün (2015) tarafından yapılan başka bir çalışmada, özellikle DKAB dersinin öğrenciler için hayata bir anlam yükleme ve karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelme noktasında motive edici bir yönü bulunmaktadır. Bu anlamda onlara da dinin emirlerini anlayabilecekleri en üst düzeyde vermek, din eğitimcilerinin önemli bir görev alanıdır. Bu görevi gerektiği gibi yerine getirebilmek için öncelikle, bu eğitim kurumlarındaki öğrencilere yönelik eğitim verebilecek şekilde yetiştirilmiş din eğitimcilerine ihtiyaç vardır. Bu öğretmenler, işitme engelli öğrencilerin eğitiminde kullanılacak yöntemlerin tümüne hâkim olmalıdır. Karasu (2013) ise, özel eğitim alanında yetişmiş, din eğitimi verebilecek öğretmenlerin olmamasını, engellilerin eğitiminde yaşanan zorlukların nedenlerinden biri olduğunu belirtmektedir. Bunun sebebi ise özel eğitim mezunu öğretmenlerin DKAB dersi ile ilgili alan bilgisinin eksikliğidir. Buna ek olarak DKAB öğretmenlerinin özel eğitim alanı ile ilgili formasyon bilgilerinin yetersiz olmasıdır. Bu sorunları aşmak için üniversitelerin ilahiyat fakülteleri bünyesinde alan derslerinin yanında özel eğitim dersleri verilebileceğini, ayrıca isteyen öğrencilere yan alan branşı olarak özel eğitim bölümünü seçebilme imkânı sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

Karaağaç (2013)'a göre özel alan bilgisi gerektiren bu dersin branş öğretmenlerince okutulması meselesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. İyi yetişmiş branş öğretmeni açığı hala mevcuttur. Buna ek olarak yeni geçilen eğitim sistemi sonucunda doğan öğretmen açığı problemi alan değişikliği ile giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda derslere alandan mezun branş öğretmenlerinin girmesi mutlaka sağlanmalıdır. Gündoğdu (2011)'nin yaptığı araştırma sonucuna göre DKAB dersine 14 farklı branştan öğretmenin girdiği anlaşılmıştır. Özel bilgi, yetenek isteyen derslerden biri olarak tanımlanan DKAB dersine, programın başarıya ulaşması ve dersten beklenen faydanın optimum düzeyde sağlanması için dersin branş öğretmenleri tarafından işlenmesi gerektiği özellikle belirtilmektedir. Bu konuda Çınar (2005)'in çalışmasında elde edilen sonuç oldukça

dikkat çekicidir ve çalışma DKAB dersinde okutulan müfredatın öğrencilerin yaş düzeyine uygunluğu ile ilgilidir. Çınar, dördüncü ve beşinci sınıflarda okutulan müfredatın öğrencilerin yaş düzeyine uygun olmadığını vurgulamaktadır. Öğrencilere uygun olmayan müfredatı, branş öğretmeni dışında başka öğretmenlerin okutması, öğrenciler üzerinde olumsuz etki bıraktığını belirtmektedir. Ayrıca Şen (1997)'in çalışmasına katılan öğretmenlerin çoğu (% 66), DKAB dersini branş öğretmenlerinin okutması gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 3'teki 3. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu belli aralıklarla özel eğitim konusunda öğretmenlerin yeterliliklerinin artırılması gerektiğini düşünmektedir. Literatüre bakıldığında benzer sonuçların başka engel türleri için elde edildiği çalışmalar mevcuttur. Nitekim Dilsiz (2017)'in çalışmasında elde edilen bulgulara göre şu sonuçlara varılmıştır: Müzik öğretmenlerinin görüşlerine göre; görme engelliler ilköğretim okullarındaki müzik eğitim programları ve müzik dersleri yeterince hedefine ulaşmamaktadır. Öğretmenlerin bu okullarda göreve başladıklarında hizmet içi eğitim almadıklarından öğrencilerle iletişim kurma ve derslerde konu öğretiminde sıkıntı yaşadıklarını belirlemiştir. Öğretmenlerin bu okullarda göreve başlamadan önce hizmet içi eğitim alması hem kendi hem de öğrenci yararına olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan Başkonak (2016) tarafından yapılan çalışmada da M.E.B.'de görev yapan din eğitimcilerin göreve başlamadan önce Türk işaret dili bilmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Göreve başlarken işitme engelli öğrencilerin özellikleri hakkında hiç bilgisi bulunmayan ve Türk işaret dili bilmeyen DKAB öğretmenlerinin, görevlerine alışmaya kadar işitme engelli öğrencilerin din eğitimi gelişimlerine çok fazla katkı sağlamadığı görülmüştür. Çiçek (2019)'in çalışmasında DKAB dersi amaçlarının gerçekleştirilme nedenleri oransal olarak şu şekilde sıralanmıştır: eğitim araç/gereçlerinin eksikliği, aile-çevre ve okulun derse karşı tutumu, amaçların davranışa dönük olmaması, programın amaçlarının iyi belirlenmemesi, ders saatinin yetersizliği, özel öğretim yöntemlerinin uygulanmaması, içeriğin amaçlara ulaşmaya dönük olmamasıdır. Sonuç olarak amaçların davranışa dönük olmaması, programın amaçlarının iyi belirlenmemesi, özel öğretim yöntemlerinin uygulanmaması boyutlarıyla bu çalışmanın bulgularının benzer olduğu söylenebilir. Özel öğretim yöntemlerinin uygulanmaması boyutunda, özel eğitim uygulama okulunda görev alan DKAB ve diğer branş öğretmenlerinin yeterlik ve donanımlarının artırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda özel eğitim alanında bir eğitim almanın öğretmenlerin tutumları üzerinde farklılık yarattığına dair çalışmalar vardır. Nitekim Polat (2018) tarafından yapılan çalışmada, İDKAB bölümünde "Özel Eğitim" dersi alan öğrencilerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarının, İlahiyat Programında "Özel Eğitim" dersi almayan öğrencilerin tutumlarına göre daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Üzümcü (2021)'nin araştırmasında, özel eğitim öğrencilerine kaynaştırma yoluyla ders işleyen DKAB öğretmenlerinin çoğu, bu konuyla ilgili bir eğitim almadığını belirtirken, eğitim alan öğretmenler bu eğitimin genel olarak özel eğitim alanında fayda sağladığını ancak özel eğitimde din eğitimi konusunda herhangi bir katkısının olmadığını belirtmiştir. Böyle bir özel eğitim almayan DKAB öğretmenleri ise, öğrencileri tanımada, planlama yapmada, kullanılacak yöntem karar vermede çektikleri zorluğun sebebi olarak görmüştür. Aker (2014)'in çalışmasında, kaynaştırma eğitimi dersi dışında özel eğitimle ilgili başka bir ders almış öğretmen adaylarının kaynaştırma tutumlarının, özel eğitimle ilgili başka bir ders almamış öğretmen adaylarına göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Buna göre özel eğitim alanında çalışacak kişilerin bu konuyla ilgili alacağı eğitimlerin olumlu katkıları olacağı söylenebilir.

4.4. Öğretim Programının Ölçme-Değerlendirme Boyutuna İlişkin Tartışma

Tablo 4'te yer alan 4. maddeye ilişkin aritmetik ortalamaya göre, öğretmenlerin çoğunluğu mevcut ölçme-değerlendirme yöntemleriyle DKAB programında belirtilen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının ölçülmesi konusunda kararsız kaldıkları anlaşılmaktadır. Buradan elde edilen veriye dayalı olarak özel eğitim uygulama okulunda DKAB dersi ile ilgili sağlıklı bir ölçme-değerlendirme yapılmadığı söylenebilir. Literatüre bakıldığında özel eğitim ve normal okul türünde bu sonucu destekleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Nitekim Karabulut - Öz Nişli (2020) tarafından yapılan çalışmadaki öğretmenlerin çoğunluğu kitaplardaki ölçme ve değerlendirme bölümlerini yetersiz buldukları ve çalışmadaki soruların çoğuna "Hayır" cevabı verdikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenler; öğretmen kılavuz kitabının bulunmadığını, test ve alıştırmaya kitaplarının olmadığını, ölçme değerlendirme etkinliklerinin anlaşılır şekilde ifade edilmediğini, mevcut soruların içeriği ölçmede yetersiz olduğunu, konuyu pekiştirir nitelikte olmadığını, öğrenciye kendi kendine tekrar etme fırsatı sunmadığını ve konu sonlarındaki soruların konuyu anlamayı ölçmediğini belirtmişlerdir. Araştırma sonucundan hareketle özel eğitim ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme bölümünün gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Gün (2020) tarafından yapılan araştırmaya göre, ölçme ve değerlendirme süreçlerinde öğrencinin durumuna göre ortamın, yöntemin, cihazların ve materyallerin düzenlenmesi öngörülmektedir. Kurumların bu doğrultuda denetlenmesi ve eksikliklerin giderilmesi DKAB eğitiminde verimi arttıracakları vurgulanmaktadır. Demir (2017a)'e göre genel olarak kitabın tamamına yakınında ünite sonlarında ölçme değerlendirme etkinlikleri yapılmamıştır. Etkinlikler düzenlenirken özel eğitim öğrencilerinin sık tekrara ihtiyaç duydukları ve çabuk unutma özelliğine sahip oldukları göz önünde bulundurulmamıştır. Her ünite veya bölümün sonunda öğrenciye konularla ilgili bilgi, beceri, değer, tutum ve yeterliklerin kazandırılıp kazandırılmadığını ölçmeye yarayan,

öğrenmeleri kalıcı hale getiren kısa bulmacalar, çoktan seçmeli testler vb. etkinlik ve değerlendirme sorularına daha çok yer verilmelidir. Demir (2017b), değerlendirme çalışmaları örneklerinin yeterli olmadığını, ölçme teknikleri ve araçlarının sayısının artırılması gerektiğini, bunların dışında kalan maddeler için aritmetik ortalamaya göre öğretmenlerin kararsız kaldığı için programın değerlendirme ile ilgili olan kısmının daha kullanışlı olması amacıyla tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Üzümcü - Nazıroğlu (2016)'nın çalışmasındaki bazı öğretmenler özel gereksinimi olan öğrencilerin akademik performansını değerlendirirken problem yaşadıklarını ifade etmiştir. Normal gelişim gösteren öğrencilerle özel gereksinimi olan öğrencilerin aynı sınava tabi tutulmasının bir takım olumsuz sonuçlara yol açtığı savunulmaktadır.

Gündoğdu (2011)'nin çalışma grubunun yaklaşık dörtte birinin branş dışı öğretmenlerden oluştuğu, bu durumda DKAB dersi branş öğretmenleri ile bu derse farklı branşlardan giren öğretmenler arasındaki ölçme ve değerlendirme yeterlik farkları var mıdır? Sorusu ilgi çekmektedir. Araştırma sonuçları ortaya koymuştur ki, ölçme ve değerlendirmeyi planlama, uygulama, yorumlama/geribildirim ve süreci değerlendirme olmak üzere üç yeterlik alanında branş dışı öğretmenler, DKAB dersi branş öğretmenlerine göre daha yüksek yeterliğe sahiptirler. Üç yeterlik boyutunda branş dışı öğretmenler lehine farklılığın oluşması DKAB öğretmeni yetiştiren kurumlar açısından dikkate alınması gereken bir konu olarak görülmektedir. DKAB dersi branş öğretmenlerinin branş dışı öğretmenlere nazaran alternatif ölçme araçlarını daha az tercih ediyor olmaları, onların yeni programa ve yeni ölçme araçlarına yeteri kadar uyum sağlayamadıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Sivrikaya - Yıkmış (2016) tarafından yapılan çalışmada, özel eğitim mezunu olmayan öğretmenlerin çoğunluğu, öğrencilerin performanslarını değerlendirmeye yönelik soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu durum özel eğitim branşı dışındaki öğretmenlerin konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmayabilecekleri şeklinde yorumlanmış ve onlara, öğretimin planlanması ve değerlendirilmesi konularında destek verilmesi gerektiği önerilmiştir.

Tablo 5'te yer alan sonuca göre öğretmenlerin yarıdan fazlası DKAB dersinin sadece %25'lik bölümün kazandırılabilirdiğini düşünmektedir. Çınar (2012)'a göre programın uygulayıcısı olan DKAB öğretmenleri, DKAB Dersi Öğretim Programının fonksiyonel ve uygulanabilirliği üzerinde genelde olumsuz düşünmektedirler. Elde edilen verilerde DKAB öğretmenlerinin öğretim programına güvensizlik duyduklarını ve eğitim-öğretim sürecinde programın uygulanmasında bu önyargıları neticesinde hareket ettiklerini ortaya koymuştur.

5. Sonuçlar ve Öneriler

5.1. Sonuçlar

DKAB Dersi Öğretim Programının hedef boyutuyla ilgili elde edilen bulgulara göre öğretmenler, DKAB dersinin güzel ahlak/sorumluluk gibi değerlerin öğrencilere aktarılmasında etkili olmasına ve DKAB dersinin bu okul türünde yer almasına karşı olumlu tutuma sahipken; DKAB dersi hedef/amaçlarının, özel eğitim uygulama okulunun hedef/amaçlarına ulaşılmasına katkı sağladığı konusunda kararsız kalmışlardır. Bu bağlamda soyut hedef ve amaçların tekrar gözden geçilerek hedef ve amaçların olabildiğince somutlaştırılarak, bu öğrenci grubuna uygun hale getirilmesi gerektiği söylenebilir. Katılımcılar, tek bir programın birden fazla özellikte öğrenci grubu için uygun olmadığını, ayrıca hedef ve amaçların öğrenme alanlarına dengeli bir şekilde dağılmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda öğrenci gruplarının özelliklerine göre programın çeşitlendirilmesi gerektiği ve ünite konularının öğrenme alanlarına taksonomisinde duyuşsal ve psikomotor alana da ağırlık verilmesi gereklidir. DKAB Dersi Öğretim Programında amaçların, anlaşılır bir dille ifade edildiği; DKAB dersinin amaçları, teorik bilgi yerine günlük hayatta kullanabilecek bilgiler yönünden yeterli olduğu; dersin öğrencilerin dini ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde hazırlandığı konusunda kararsız kalmaları, dersin daha işlevsel olması adına hedef/amaçların güncellenmesi gerektiğini düşündürmektedir.

DKAB Dersi Öğretim Programının içerik boyutuyla ilgili elde edilen bulgularda öğretmenler, programda yer alan konuların programın hedefleri ile uyumlu bulurken; öğretim programının kademelere göre belirlenmesinin öğretmenlerin işlerini kolaylaştırdığını düşünmektedir. Öğrenme içeriği, I. Kademededen →III. Kademeye, Somuttan→Soyuta, Bilinenden→Bilinmeyene, Yakından→Uzağa şeklinde sıralanarak hazırlanmalı; içerik öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını artırması bakımından yeterli hale getirilmelidir. Program, öğrencilerin ihtiyaç duyduğu konulardan oluşmalı ve içerikte yer alan konu ve kavramların öğrencilerin yaş düzeyi ve gelişim özelliklerine uygun olacak şekilde güncellenmelidir. Ayrıca DKAB dersi teorik bilgi yerine günlük hayatta kullanılabilecek bilgiler yönünde yeterli hale getirilmelidir. Katılımcılar, DKAB müfredat programının tamamında Fatıha, Kevser ve İhlas surelerinin yanında başka surelerin yer alması istememektedir. Bu bağlamda, içerik ögesinin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, psikomotor özellikleri daha çok dikkate alınarak ve ilgi-ihyaçları gözetilerek güncellenmesi gerektiği söylenebilir. Yenilenen içerik ögesinin disiplinler arası ilişki kurulacak şekilde ve öğrencilere günlük yaşam ve toplumsal uyum becerileri gibi özellikleri kazandırarak, öğrencilerin dini duygu ve tutumlarını geliştirecek şekilde hazırlanması gerektiği düşünülmektedir.

DKAB Dersi Öğretim Programının öğrenme-öğretme boyutuyla ilgili elde edilen bulgulara göre öğretmenler, DKAB dersi inanç öğrenme alanındaki soyut konuların oyunla/etkinlikle öğretiminin daha yararlı sonuçlar sağlayacağını ve araç-gereç/materyal kullanarak işlenen DKAB dersinde öğrencilerin ilgisinin arttığını düşünmektedir. DKAB dersinde BEP kullanmak işlevseldir ve programın içeriği, BEP hazırlamaya ve uygulamaya imkân sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Özel eğitim uygulama okulunda fiziki ortamın uygunluğu ve DKAB branş dersliği bulunmasının öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Bunun yanında DKAB dersinin, mutlaka DKAB öğretmenleri tarafından işlenmesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenler ayrıca, MEB'in DKAB öğretmenlerine yönelik, özel gereksinimli öğrencilerin özellikleri, BEP hazırlama, BÖP uygulama, ölçme-değerlendirme gibi konularda belirli aralıklarla hizmet içi eğitimler vererek ilgililerin yeterliklerinin artırılması gerektiğini düşünmektedir. Bu bulguların aksine katılımcılar; EBA'da özel eğitim uygulama okulu DKAB dersine yönelik ve programın içeriğine uygun yeterince uygulama/etkinlik olmadığını belirtmektedir. Her (I.- II.- III.) kademe düzeyinde hazırlanan DKAB ders kitapları öğrencilerin özelliklerine uygun değildir.

DKAB Dersi Öğretim Programının değerlendirme boyutuyla ilgili elde edilen bulgularda öğretmenler, öğretim programında istenilen hedeflere ulaşıp-ulaşılmadığının mevcut ölçme ve değerlendirme teknikleriyle ölçülmediğini düşünmektedir. Bunun yanında program güncellemelerinin önemli olduğunu ve öğretim programı incelediğinde ihtiyaç duyulan materyalleri/malzemeleri belirleyeceğini belirtmektedir. Ayrıca öğretmenlerin yarıdan fazlası, programı okuduğunda sınavtaki rolünü net bir şekilde anlayabildiğini vurgularken; DKAB dersi hedef/amaçların gerçekleştirilebilme durumu olarak sadece %25'nin gerçekleştirilebildiğini belirtmektedir.

5.2. Öneriler

Bu araştırmadaki sonuçlara dayanarak orta-ağır zihin engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için hazırlanan DKAB Dersi Öğretim Programına ilişkin olarak aşağıdaki öneriler getirilebilir:

1. İncelenen DKAB Dersi Öğretim Programı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlandığı için, yeni hazırlanacak öğretim programının daha işlevsel olması adına din eğitimi uzmanlarından destek alınmalıdır.
2. Programda yer alan hedefler, bu öğrenci grubunun öğrenme seviyelerine uygun hale getirilmeli ve onların günlük yaşamında kullanabileceği bilgileri kazandırmayı amaçlayacak biçimde yeniden düzenlenmelidir.
3. Program da yer alan içerik (konu ve kavramlar), öğrencilerin zihinsel özellikleri dikkate alınarak öğrenci çeşitliliğine uygun hale getirilmelidir.
4. MEB, bu alanda çalışan öğretmenlere yardımcı olmak için, orta-ağır zihin engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin özelliklerine uygun görsel, işitsel, dokunsal araç-gereçler, videolar, interaktif programlar gibi güncel çeşitli materyaller sağlamalıdır.
5. Ders kitabı bu öğrencilerin öğrenme özelliklerine uygun hale getirilmeli, ders kitabındaki görseller artırılmalı, kullanılan görsellerin kaliteli olması sağlanmalı ve sayfadaki metin/resim oranı gözden geçirilmelidir. Okuma metinleri öğrencilerin anlayabileceği biçimde yeniden düzenlenmelidir.
6. Özel eğitim uygulama okullarındaki fiziki şartlar, eğitim ortamları, öğrencilerin özelliklerine uygun olarak yeniden düzenlenmelidir.
7. DKAB dersi için, imkanı olan okullarda mutlaka branş dersliği uygulamasına geçilmelidir.
8. Programda önerilen öğretim yöntem ve teknikler, orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerine uygun şekilde, alanda yapılan son çalışmalar dikkate alınarak çeşitlendirilmelidir.
9. Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin dini bilgileri ne kadardır? Ne kadar bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar? Kapasiteleri ne kadar bilgiyi alıp uygulamaya müsaittir? Gibi sorulara cevap verebilecek uzman öğretmenlerin RAM'lara atanması faydalı olabilir. RAM vasıtasıyla okulda görev alan/alacak öğretmenlerin bu konuda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.
10. Öğretmenlere rehberlik niteliği taşıyacak, içerisinde alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerinin anlatıldığı ve örnek uygulamaların yer aldığı bir kılavuz kitap hazırlanmalıdır.
11. Özel eğitim uygulama okulunda görev yapan DKAB öğretmenlerinin özel eğitim ile ilgili; özel eğitim öğretmenlerinin DKAB ile ilgili yeterliliğini belirleyici-sorgulayıcı çalışmalara gelecekte yer verilmelidir.

Kaynakça | References

- Aker, Gamze. *Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Eğitimi Hakkındaki Tutumları*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Akkuş, Nülifer. *Orta Düzeyde Öğrenme Yetersizliği (Eğitilebilir) Olan Çocuklara Günümüzde Uygulanan İlköğretim Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Akmeşe, Pelin Piştav - Kayhan, Nilay. "İşitme Engelli Bireylerin Eğitiminde Öğretimsel Düzenlemeler ve Türk İşaret Dili Kullanımı Hakkında Öğretmen Görüşleri." 28. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı (11-13 Ekim 2018)*. ed. Macid Ayhan Melekoğlu/148-156. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Özel Eğitim Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÖZHUAM) Yayınları, 2018.
- Avcı, Sedat. *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aygür, Rabia Şule. *İşitme Engelliler Ortaokulunda Okutulan Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Baltacı, Ali. "İslam Eğitim Tarihinde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Kullanımı: Tarihsel Bir Analiz". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018), 75-98.
- Başkonak, Mustafa. *Türkiye'deki Lise Mezunu İşitme Engellilerin Din Eğitiminde Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci ve Eğitimci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Bilecik, Sümeyra. "Özel Eğitim ve DKAB Öğretmenlerine Göre Otizmlilerde Din-Ahlak Eğitimi ve DKAB Dersleri". *Bilimname XXXVIII* (2019a), 553-589.
- Bilecik, Sümeyra. "Otizmli Çocuklar İçin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı: Otizmlilerde Din ve Din Eğitiminin İmkânı Tartışmaları Çerçevesinde Bir İnceleme". *Darülfünun İlahiyat* 30/1 (Haziran 2019b), 79-109.
- Çakmak, Zafer - Taşkıran, Cengiz. "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Perspektifinden Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Platformu". *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 284-295.
- Çamurcu, Mustafa. *İlköğretim 4. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Görsel Öğelerin Kazanım ve İçerik Bakımından İncelenmesi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çiçek, Hasan Basri. *Güncellenen İlköğretim DKAB Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çınar, Fatih. *İlköğretim DKAB Öğretim Programının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma (Isparta Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çınar, Fatih. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2012), 345-366.
- Demir, Ömer - Cesur, Fatma. "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Derslerinde Kullandıkları Öğretim Teknolojileri-Materyaller ve Konuya İlişkin Görüşleri". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2019), 63-97.
- Demir, Rıdvan. "Hafif (Eğitilebilir) Zihinsel Engelli Öğrencilere Yönelik Hazırlanan Ortaöğretim DKAB Dersi Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi". *Akademik Bakış Dergisi* 64 (2017a), 209-235.
- Demir, Rıdvan. "Özel Eğitim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Çeşitli Açılardan İncelenmesi". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017b), 103-132.
- Dilsiz, Zehra. *Görme Engelli İlköğretim Okullarında Müzik Dersi Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Duzcu, Mustafa Galip. *Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Fırat, Tahsin. *Eğitilebilir Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Hazırlanan İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Gümüş, Süleyman. "İlköğretim DKAB Öğretim Programının (2010) Hedefleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018), 597-618.
- Gün, Ayşegül. "İşitme Engelliler Ortaokulunda Okuyan Öğrencilerin DKAB Dersine Yönelik Tutum ve Değerlendirmeleri: Amasya ve Samsun Örneği". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015), 61-92.
- Gün, Ayşegül. "İşitme Engelliler Okulunda Görev Yapan DKAB Öğretmenlerinin Değerlendirmeleri Işığında Güçlü ve Zayıf Yönleriyle DKAB Dersi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 141-172.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri. *İlköğretim DKAB Öğretmenlerinin Öğrenci Başarısını Değerlendirme Yeterlikleri: İstanbul Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

- Güneş, Adem. "DKAB Dersinde Teknolojik Materyal Kullanımı ve DKAB Öğretmenlerinin Teknolojik Materyal Kullanma Eğilimleri (Gaziantep İli Örneği)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 479-506.
- Gürgür, Hasan. *İşitme Engelliler İlköğretim Okulunda (1. Kademe) Uygulanan Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Karaağaç, Zeliha. *1980 Sonrası Türkiye'de DKAB Ders Programlarındaki Değişimler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karabulut, Alpaslan – Öz Nişli, Emine. "Özel Eğitim Uygulama Okullarında Okutulan Ders Kitaplarının Öğretmenler Tarafından İncelenmesi". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20/4, (2020), 1773-1791.
- Karasu, Teceli. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Sürecinde Engelliler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karasu, Teceli. "İmam Hatip Meslek ve DİKAB Dersi Öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) İle İlgili Görüşleri". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/2 (2018), 925-943.
- Karasu, Teceli – Şimşek, Eyüp. "Zihin Engelli Kaynaştırma Öğrencilerine Yönelik Din Eğitimi: Yarı Deneysel Bir Çalışma-Destek Eğitim Odası". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (Aralık 2018), 1579-1606.
- Karasu, Teceli – Mutlu, Yılmaz. "Öğretmenlerin Perspektifinden Özel Eğitimde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Muş İl Örneği". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 47-66.
- Karataş, Süleyman - Tabak, Necla. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri". *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi* 3/1 (2010), 56-65.
- Korkmaz, Mustafa. *Yedinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kurt, Berker. "İşitme Engelliler Okullarında Çalışan Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Eğitimine İlişkin Görüşleri". *The Journal of Academic Social Science* 43 (2017), 381-392.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. "Özel Eğitim Programları". Erişim 13 Temmuz 2022. <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-ile-ilgili-yayimlar/icerik/123>
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği". Erişim 3 Mart 2022. <http://orgm.meb.gov.tr/www/mevzuat-yonetmelik/icerik/1958>
- Odabaşı, Hatice Ferhan (ed.). *Özel Eğitim ve Eğitim Teknolojisi*. I. Cilt. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, I. Basım, 2018.
- Öncü, Züleyha. *Din ve Ahlak Eğitim-Öğretiminde Materyal Kullanımı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Öner, Galip. "Sosyal Bilgiler ve Tarih Dersleri İçin Alternatif Bir Kaynak: eba.gov.tr." *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2017/9 (2017), 227-257.
- Özdemir, Ertuğrul (ed.). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, II. Basım, 2015.
- Özdemir, Saadettin. *Engelliler ve Din*. İstanbul: C Planı Yayınları, I. Basım, 2016.
- Özdemir, Saadettin & Başkonak, Mustafa (ed.). *Özel Eğitimde Din Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, I. Basım, 2018.
- Özdemir, Servet vd. (ed.). *Türkiye'de Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Türk Eğitim Derneği, I. Basım, 2007.
- Özkan, Arkin. *İşitme Engelliler Ortaokullarında Görev Yapan DKAB Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemler*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Polat, Tolgahan Ferman. *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi - R.T.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim - Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Sivrikaya, Tuğba - Yıkılmış, Ahmet. "Özel Eğitim Sınıflarında Görev Yapan Özel Eğitim Mezunu Olan ve Olmayan Öğretmenlerin Öğretim Süreciyle İlgili Gereksinimleri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16/4 (2016), 1984-2001.
- Sadioğlu, Ömür. *Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırmaya İlişkin Sorunları, Beklentileri ve Önerilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Sönmez, Nursel. *Görsel Materyallerle Zenginleştirilmiş Metinlerle Öğrenim Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Okuma-Anlama Becerilerinin ve Türkçe Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şeker, Mesut. *İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıflarda DKAB Dersinde Öğrenci Başarısını Etkileyen Faktörler (Tosya Örneği)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Şen, Şeref. *İlkokullarda DKAB Öğretimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

- Türker, Abdullah - Güven, Cansel. "Lise Öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Projesinden Yararlanma Düzeyleri ve Proje ile İlgili Görüşleri". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2016), 244-254.
- Uysal, Aslı. *İşitme Engellilerde Türkçe Öğretimi, Sorunlar, Öneriler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Üzümcü, Muzaffer. *Kaynaştırma Uygulamaları ve Din Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Üzümcü, Muzaffer – Nazıroğlu, Bayramali. "DKAB Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarında Karşılaştığı Problemler ve Bunlarla Başa Çıkma Yolları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (2016), 1546-1557.
- Yıldız, Mehmet. "DKAB (4-8. Sınıf) Öğretim Programı'ndaki Bilişsel Kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/19 (2021), 307-342.
- Zengin, Halise Kader. *Eğitsel Oyunlar ve İlköğretim DKAB Dersinde Kullanımı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.